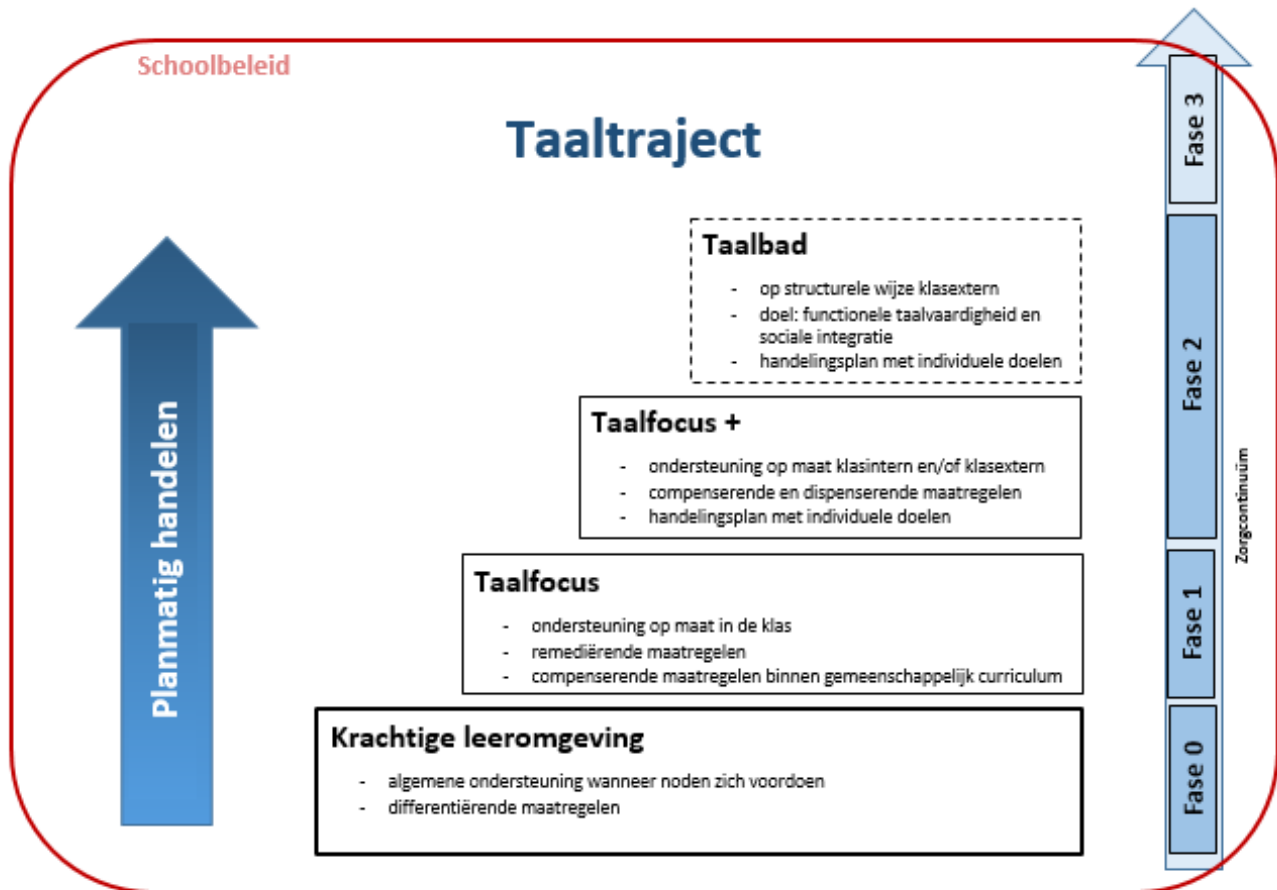

TAALTRAJECT LAGER ONDERWIJS

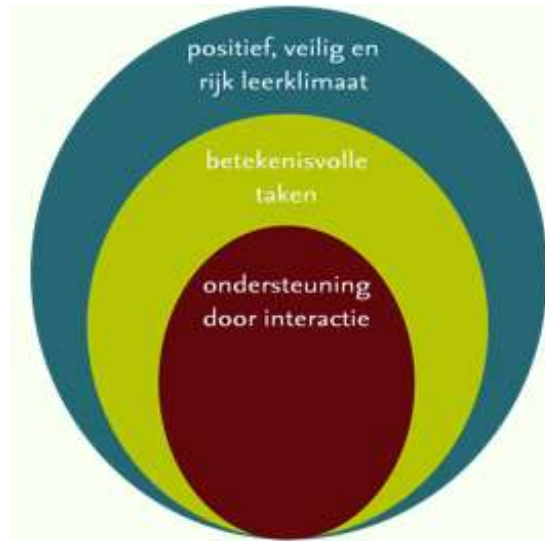
© Centrum voor Taal en Onderwijs

Taaltraject Lager Onderwijs

Een krachtige leeromgeving

Een 'positief, veilig en rijk klasklimaat', 'betekenisvolle taken' en 'ondersteuning door interactie' zorgen samen voor een krachtige taalleeromgeving.

Die krachtige leeromgeving kunnen we ook als volgt voorgesteld worden:

Een positief, veilig en rijk leerklimaat

Binnen een positief, veilig en rijk leerklimaat voelen leerlingen zich gewaardeerd, gerespecteerd en competent. Pas als er sprake is van die hoge mate van welbevinden staan leerlingen open voor impulsen uit hun omgeving en beginnen ze te exploreren. Een veilig en positief klasklimaat is dus een voorwaarde om tot leren te komen. Zeker voor kansarme en anderstalige leerlingen is die affectieve factor van belang.

Om echt te kunnen inspelen op de leerbehoeften van leerlingen is het nodig dat elke individuele leerling kan en durft vertrekken vanuit zijn eigen beginsituatie. Door op een positieve manier naar alle leerlingen te kijken, door te vertrekken vanuit hun talenten en rekening te houden met wie ze zijn en hoe ver ze staan, kan je hun leerkansen verhogen.

Betekenisvolle taken

Betekenisvolle taken zijn interessant, uitdagend en zinvol voor de leerlingen. Ze sluiten aan bij hun interesses en leefwereld en dagen hen uit om betrokken en gemotiveerd actie te ondernemen. Leerlingen leren heel veel taal terwijl ze concrete taken uitvoeren en concrete ervaringen opdoen. Als leerlingen tijdens die taken en ervaringen met elkaar in interactie kunnen gaan over de taak, pikken ze heel veel taal op.

Ondersteuning door interactie

In interactie gaan met leerlingen biedt heel wat kansen om leerlingen op hun eigen niveau te ondersteunen. Je kunt namelijk te weten komen hoe ver je leerlingen staan en waarop ze vastlopen. Door leerlingen hardop te laten nadenken, krijg je als leerkracht een inkijk in hun denkprocessen en

Taaltraject Lager Onderwijs

daarop kan je dan heel gericht inspelen door voorbeelden te geven, complexe instructies op te delen in stapjes, feedback te geven, samen met de leerling de betekenis van een woord te achterhalen enz.

Ook interactie tussen leerlingen, bij voorkeur in heterogene groepen, is een krachtige werkvorm. Leerlingen zullen elkaar namelijk vooruithelpen, waardoor je als leerkracht niet zelf elke zwakkere of sterkere leerling moet ondersteunen of uitdagen.

Als je in interactie kunt treden met anderen levert leren veel meer op. Zorg daarom voor taken die interactie uitlokken.

De krachtige leeromgeving als basis

Door te vertrekken van een krachtige leeromgeving kan je preventief werken en alle leerlingen uitdagen om te leren. Zowel taalsterke als taalzwakkere leerlingen zullen profiteren van deze aanpak.

Het is belangrijk om de hele dag door aandacht te hebben voor het realiseren van een krachtige leeromgeving. Doorheen de lagere school krijgen leerlingen immers via taal toegang tot nieuwe inhouden en kunnen zij hun kennis van de wereld uitbreiden.

Taal is hét werkinstrument van alle leerkrachten. In alle leerdomeinen gebruiken leerkrachten taal om leerlingen nieuwe competenties bij te brengen. Als er tijdens activiteiten muzische vorming, wereldoriëntatie, lichamelijke opvoeding en wiskunde interactieve leeromgevingen worden opgebouwd rond betekenisvolle, motiverende taken krijgen de leerlingen ook dan heel wat kansen om hun taalvaardigheid uit te bouwen.

Kijkwijzer krachtige leeromgeving

We zetten de aandachtspunten voor het bevorderen van de taalontwikkeling van leerlingen in een krachtige leeromgeving nog eens op rijtje in onderstaande kijkwijzer.

Kijkwijzer krachtige leeromgeving

Een positief, veilig en rijk leerklimaat

1. Zijn de kinderen op hun gemak? Is het welbevinden voldoende hoog?	1	2	3	4	5
2. Vertonen de kinderen voldoende spreekdurf/schrijfdurf?	1	2	3	4	5
3. Straf je fouten niet af? Beloon je successen?	1	2	3	4	5
4. Mogen de kinderen initiatief nemen (zelf dingen aanbrengen, uitproberen, eigen keuzes maken...)? Krijgen de kinderen de verantwoordelijkheid voor bepaalde zaken? Krijgt ieder kind de kans om een bepaalde taak eens op zich te nemen?	1	2	3	4	5
5. Ga je positief om met het gebruik van de eigen taal (thuis taal, dialect, andere moedertaal) van de kinderen?	1	2	3	4	5
6. Geef je de kinderen voldoende ruimte om te spreken, door: a. meteen na de inbreng van de kinderen nog even stil te blijven, zodat de kinderen eventueel nog konden doorgaan? b. zelf minder te praten en je eigen beurten korter te maken?	1	2	3	4	5

Taaltraject Lager Onderwijs

c. non-verbaal duidelijk te maken dat je luistert en de inbreng van de kinderen boeiend vindt?					
7. Worden de kinderen aangezet tot actief luisteren?	1	2	3	4	5
8. Is er een voldoende rijk lees/boekenaanbod?	1	2	3	4	5
9. Worden de kinderen niet afgeleid door onnodige prikkels (jassen, boekentassen, koekjes...) waardoor ze op belangrijke momenten de aandacht verliezen?	1	2	3	4	5

Betekenisvolle taken

10. Streeft de activiteit een relevant doel (ontwikkelingsdoel/eindterm) na?	1	2	3	4	5
11. Maak je duidelijk wat je van de kinderen verwacht (zowel op organisatorisch vlak als het inhoudelijk doel)?	1	2	3	4	5
12. Speel je flexibel in op de noden van de kinderen door de opbouw van de taak of de werkvormen aan te passen (zonder het doel uit het oog te verliezen)?	1	2	3	4	5
13. Zijn de kinderen betrokken tijdens de taak, intens ergens mee bezig? Zijn ze gemotiveerd en reageren ze enthousiast?	1	2	3	4	5
14. Is de activiteit gericht op taalvaardigheid en niet (enkel) op taalkennis? Is de activiteit niet teveel gericht op benoemen en woordenschat?	1	2	3	4	5
15. Is het gebruik van taal in deze activiteit functioneel? Is taal een middel om een voor de kinderen interessant doel te bereiken?	1	2	3	4	5
16. Is de activiteit niet te gemakkelijk? Is er een kloof tussen het niveau waarop de kinderen nu functioneren en het niveau van de taak?	1	2	3	4	5
17. Is er voldoende variatie in de werkvorm/groeperingsvorm?	1	2	3	4	5
18. Krijgen de kinderen de kans om van elkaar te leren? Moedig je de kinderen aan om elkaar te helpen? Lokken de werkvormen/opdrachten interactie tussen de kinderen uit?	1	2	3	4	5

Ondersteuning door interactie

19. Stel je je op als begeleider en minder als leider? (Doe je mee met de kinderen? Ga je mee aan de tafel zitten? ...)	1	2	3	4	5
20. Ben je alert voor wat kinderen doen en zeggen en pik je daar dan met eigen taalaanbod op in?	1	2	3	4	5
21. Doe je pogingen om het taalaanbod begrijpelijker te maken voor de kinderen, door:	1	2	3	4	5
a. het taalaanbod in andere woorden (breder en uitvoeriger of eenvoudiger...) te herhalen? (parafraseren)					
b. visuele ondersteuning te gebruiken? (gebaren, prenten, voorwerpen...)					
c. nieuwe (schooltaal)woorden te kaderen in een ruime context?					

Taaltraject Lager Onderwijs

22. Doe je pogingen om 'nieuwe' taal te verbinden met vroegere ervaringen van de kinderen of reeds gekende taal (en die ervaringen/gekende taal eventueel op te roepen, verbaal of visueel)?	1	2	3	4	5
23. Probeer je te achterhalen of de kinderen je taalaanbod goed begrijpen? Probeer je te achterhalen of jijzelf de kinderen juist begrijpt?	1	2	3	4	5
24. Stel je voldoende open vragen en denkstimulerende vragen?	1	2	3	4	5
25. Is je feedback vooral gericht op de inhoud en minder op de vorm (correct taalgebruik)?	1	2	3	4	5
26. Corrigeer je het taalgebruik van de kinderen niet rechtstreeks maar eerder onrechtstreeks, via je reacties?	1	2	3	4	5
27. Help je de kinderen te verwoorden wat ze willen zeggen?	1	2	3	4	5
28. Is de ondersteuning vooral gericht op het proces? Reflecteer je met de kinderen of reflecteren de kinderen onderling over hun taalgebruik en over hoe de taak aanpakten?	1	2	3	4	5
29. Help je de kinderen door middel van bijvragen om zelf het probleem op te lossen (en niet de pap in de mond gegeven...)?	1	2	3	4	5
30. Krijgen alle kinderen even rijke interactiekansen?	1	2	3	4	5

Differentiatiemogelijkheden in een krachtige leeromgeving

Differentiatie is het positief en planmatig omgaan met verschillen tussen leerlingen met het oog op het grootst mogelijke leerrendement voor elke leerling. Je brengt binnen een gemeenschappelijk curriculum beperkte variatie in inhoud, instructie, tempo, werkvormen, groepeeringsvormen, doelen en evaluatie aan. Zo kom je beter tegemoet aan de behoeften van individuele leerlingen of groepen van leerlingen.

Afhankelijk van de leerkracht passen sommige van onderstaande voorbeelden binnen een krachtige leeromgeving of schuiven ze toch meer op naar het volgende stadium, de taalfocus. Sommige maatregelen kunnen voor de ene leerkracht tot de dagelijkse praktijk behoren terwijl dit van een andere leerkracht wat meer voorbereiding vraagt.

Positief, veilig en rijk klimaat

- Je kunt verschillende materialen aanbieden en de leerlingen inspraak geven bij het selecteren van het leesmateriaal. Dit vergroot motivatie en betrokkenheid;
- Je kunt individuele leerlingen schouderklopjes geven, hen aanmoedigen, naast hen gaan zitten (op dezelfde hoogte), hun problemen delen...;
- Je roept de voorkennis rond een onderwerp op door bijvoorbeeld naar eigen ervaringen te vragen;
- Je kunt via hoeken- en contractwerk leerlingen zelf hun leertraject laten uitstippelen;
- Je kunt kiezen voor werkvormen met veel interactie;
- Je kunt aparte opdrachten voorzien voor leerlingen die sneller klaar zijn;
- Je kunt het succes in de kijker zetten;
- Je kunt leerlingen extra tijd geven;

- Je kunt activiteiten in kleinere kring doen om taalzwakkere leerlingen meer aan bod te laten komen;
- ...

Betekenisvolle taken

- Je kunt schrijfproducten echt opsturen;
- Je kunt snellere leerlingen uitdagen om een gelezen tekst met een andere tekst te vergelijken (van structurerend naar beoordelend verwerkingsniveau);
- Je kunt leerlingen zelf laten bepalen hoe lang hun verhaal zal zijn;
- Je kunt de wereld van de taak inzichtelijker maken: de taak eerst laten beleven (= concrete hier-en-nu-wereld) en dan laten verwoorden wat ze gedaan hebben (= daar-en-toen + abstracter perspectief);
- Je kunt op zoek gaan naar motiverende taken. Hoe maak je een taak motiverend? Vertrekken vanuit eigen ervaringen en interesses, de activiteit situeren in een zinvol kader, door humor te gebruiken, de fantasie van leerlingen te prikkelen...;
- Je kunt gebruik maken van verschillende didactische werkvormen om op de leerstijlen van de leerlingen in te spelen;
- Je kunt de taalelementen/tekst aanpassen: alle leerlingen krijgen dezelfde leestaak, maar tragere lezers krijgen een iets kortere tekst dan snellere lezers;
- Je kunt leerlingen eerst mondeling verslag laten uitbrengen voor ze aan hun schriftelijk verslag beginnen;
- Je kunt de opdracht zelf vereenvoudigen: de output aanpassen (bv. een tekening laten maken i.p.v. een talige neerslag eisen), minder output vragen...;
- Je kunt het publiek aanpassen: je kunt de opdracht zo aanpassen dat sterkere leerlingen de taak maken voor onbekende leeftijdgenoten en dat zwakkere kinderen zich tot bekende leeftijdgenoten mogen richten;
- Je kunt het verwerkingsniveau aanpassen: een andere vraag of opdracht voorzien voor taalsterke/taalzwakke leerlingen;
- ...

Ondersteuning

- Je kunt het doel van de taak nog een keer duidelijk maken, focussen op de relevante elementen;
- Je kunt betekenisonderhandelingen voeren over de woordenschat in de taak. Dat doe je door te 'onderhandelen' over de betekenis van moeilijke woorden en door samen met de leerlingen te zoeken naar betere verwoordingen;
- Je kunt visuele hulp bieden: de activiteit voordoen, voorwerpen tonen, de computer inzetten, foto's/video laten zien, naslagwerken ter beschikking stellen...;
- Je kunt individuele gesprekjes aanknopen met leerlingen en inspelen op wat zij inbrengen en proberen te zeggen;
- Je kunt bewuster omspringen met figuurlijk, moeilijk en abstract taalgebruik;
- Je kunt bewust met heterogene groepen werken, zodat sterkere leerlingen minder sterke leerlingen kunnen helpen;
- Hebben veel leerlingen een gelijkaardig probleem, dan kan je de taak stilleggen en met de leerlingen reflecteren over het probleem en de oplossingsstrategieën bepalen;
- Je kunt op het einde van de taak het leerproces van een leerling doorlopen;
- Je kunt sommige leerlingen extra oefeningen geven, andere individuele ondersteuning;

Taaltraject Lager Onderwijs

- Tutorlezen: je kunt één of twee lestijden per week een zwakkere lezer naast een betere lezer plaatsen. De betere lezer die fungeert als tutor kan een medeleerling of een leerling uit een hogere klas zijn;
- ...

Taalfocus

Een krachtige leeromgeving vormt de basis waarop extra ondersteuning kan worden geënt. In een krachtige leeromgeving kan de taalontwikkeling van kinderen optimaal gestimuleerd worden, maar voor sommige leerlingen zal dit echter nog niet voldoende zijn. Zij hebben nood aan intensievere en gerichte hulp.

Op basis van de informatie die je verkregen hebt uit de taalscreening, aangevuld met informatie uit de vorige klas of school en eigen observaties, zorg je voor ondersteuning op maat van de leerling. In dit stadium van het taaltraject wordt extra ondersteuning aangeboden in de klas, zonder de doelstellingen te wijzigen. Het gaat hier om effectieve vormen van aangepaste leerhulp binnen een gemeenschappelijk curriculum, zoals remediërende en bepaalde compenserende maatregelen.

Deze maatregelen zullen niet steeds fundamenteel verschillen van wat er in de krachtige leeromgeving werd voorgesteld. Maatregelen die voor de ene leerkracht deel uitmaken van taalfocus kunnen voor een andere leerkracht onderdeel vormen van een krachtige leeromgeving. De mate van aanpassen en planmatig handelen zal in elk stadium verschillen van leerkracht tot leerkracht.

Welke maatregelen je ook neemt, belangrijk is dat de kenmerken van een krachtige leeromgeving intact blijven en dat het leerpotentieel van een taak niet wezenlijk aangetast wordt.

Snellere leerlingen krijgen als extra oefeningen vaak complexere contextgebonden opgaven terwijl zwakkere leerlingen herhalingsoefeningen krijgen die misschien soms wat saai en repetitief kunnen overkomen. Misschien hebben net deze zwakkere leerlingen nood aan interessante en intrinsiek motiverende oefeningen. In die zin is het zinvol om ook remediërende maatregelen steeds in de context van een thema te zien.

Enkele voorbeelden van ondersteuning binnen de taalfocus

Remediërende maatregelen

Remediëren houdt in dat je door effectieve vormen van aangepaste instructie en specifieke oefening bepaalde vaardigheden op een hoger niveau brengt en zo de tekorten bij bepaalde leerlingen wegwerkt. Je wil de verschillen tussen de leerlingen dus zo klein mogelijk maken.

- Pre-teaching: Bij pre-teaching krijgen zwakkere leerlingen vóór de les alvast uitleg over de essentiële stukken leerstof. Op deze manier krijgen de kinderen twee keer instructie;
- Je kunt de instructies vergemakkelijken door ze op te delen in stapjes. Ook opdrachten zelf kunnen opgesplitst worden in tussenopdrachten en subtaken;
- Je kunt taalzwakkere leerlingen een verlengde instructie geven;
- Je kunt een leestekst in stukken verdelen en na elk stuk vragen formuleren;
- ...

Compenserende maatregelen

Compenseren betekent dat je hulpmiddelen aanbiedt die het leren vergemakkelijken, waardoor de leerling de doelen wel kan bereiken.

- Je kunt sommige leerlingen structureel meer tijd geven om aan schriftelijke opdrachten te werken;
- Je kunt nieuwe leerlingen de opdracht geheel of gedeeltelijk in de eigen taal laten oplossen;

Taaltraject

Lager Onderwijs

- Je kunt sommige leerlingen hulpmiddelen aanbieden zoals een woordenboek, zodat ze de taak zelfstandig kunnen uitvoeren;
- Je kunt sommige leerlingen hun schriftelijke opdracht mondeling laten toelichten;
- Taalzwakkere leerlingen kunnen gebruik maken van spellinglijsten en regelkaarten;
- ...

Taalfocus +

Als blijkt dat voorgaande maatregelen niet voldoende zijn, kan het nodig zijn om nog een stapje verder te gaan. In functie van de leerling is het van belang dat de school extra inspanningen levert voor de leerlingen met nog meer specifieke onderwijsbehoeften. Naarmate de verschillen tussen leerlingen op het vlak van taalvaardigheid groter zijn, kan het nodig blijken om nog verder te differentiëren.

Voor sommige leerlingen is intensievere begeleiding klasintern of klasextern nodig. Dit kan de school beslissen na overleg met interne en/of externe partners. Zij nemen samen een weloverwogen beslissing over de maatregelen die moeten genomen worden ten aanzien van de doelstellingen, de inhouden...

Vanaf dit stadium van het taaltraject wordt er gewerkt met een handelingsplan. Dit plan zal duidelijkheid scheppen over de verwachtingen en de invulling van het traject.

De eindtermen blijven de minimumdoelen waar de leerling via tussendoelen naartoe kan werken.

De krachtige leeromgeving vormt de basis in de klas, bij de zorgjuf, tijdens co-teaching,... Maatregelen uit de vorige stadia worden meegenomen en kunnen aangevuld worden met compenserende en dispenserende maatregelen.

Enkele voorbeelden van ondersteuning binnen de taalfocus+

Compenserende maatregelen

- Je kunt bij een boekbespreking een boek uit reeksen voor kinderen die moeilijk lezen ter beschikking stellen of een filmbespreking toelaten;
- Je kunt extra tijd geven voor dictee of een gatendictee geven, waarbij de leerling niet de hele zin maar enkel het woord uit het woordpakket dient in te vullen;
- Je kunt een tekst/opdracht voorlezen in plaats van de leerling zelf te laten lezen;
- ...

Dispenserende maatregelen

Dispenseren is de leerling vrijstellen van bepaalde activiteiten, vakonderdelen, vakken of doelen en deze vervangen door evenwaardige activiteiten en doelen.

- Je kunt taken zo herwerken voor bepaalde leerlingen dat ze geen talige reactie vergen (bv.: kruisje laten zetten, laten aanwijzen...);
- Je kunt de leerling vrijstellen van dictees die ver boven zijn niveau liggen en hem dictees geven die hij aankan. Spreek die bv. in op een bandje en laat hem die met cassetterecorder en koptelefoon tegelijk maken met de andere leerlingen;
- Je kunt bij een schrijfoopdracht de inhoud laten primeren op de vorm: spellingfouten en zinsbouw tellen niet mee;
- Flexibele leerwegen: Leerweg uitstippelen op maat van de leerling door bijvoorbeeld de leerling de taalles te laten volgen in een lager leerjaar;
- ...

4) Taalbad

Het leerprogramma van een taalbad is sterk gericht op het verwerven van het Nederlands en op sociale integratie. Het is de bedoeling dat leerlingen zo snel mogelijk aansluiting vinden bij de reguliere klas.

Hoe? Enkele tips:

Uit: *In de onthaalklas van juf Béatrice...* Nieuwsbrief Taal & Onderwijs maart 2012.

- 1) Sluit aan bij thema's uit de reguliere klas. Op die manier staan de leerlingen sterker in de klas.
- 2) Werk vanuit thema's die voor de leerlingen interessant zijn en/of aanleunen bij hun interesses.
- 3) Laat de leerlingen zoveel mogelijk zelf doen en ervaren.
- 4) Laat zien wat de leerlingen kunnen. Laat bijvoorbeeld thema's uitmonden in een beeld of een lied dat ze kunnen brengen naar andere klassen toe.
- 5) Zorg voor veel contact met de reguliere klassen. Zoek naar mogelijkheden om met de reguliere klassen te werken.
- 6) Zorg voor goede praktijken. Succesvolle projecten krijgen snel navolging. Als een initiatief werkt, dan zijn er ook andere leerkrachten geïnteresseerd om mee te doen.
- 7) Bak je taak als onthaalleerkracht goed af. Je taak is werken aan functionele taalvaardigheid en sociale integratie. Dat is iets heel anders dan zorg of remediëring.
- 8) Stel je werking voor aan je collega's. Het is goed om de werking van de onthaalklas te bespreken met je collega's op een personeelsvergadering, zodat het hele team op de hoogte is van hoe je werkt en waarom je zo werkt.
- 9) Betrek de buurt. Bied de kinderen zoveel mogelijk kansen om deel te nemen aan mooie, goede initiatieven in de buurt, die hen kunnen helpen bij het leren van Nederlands.

Tot slot: taaltraject en schoolbeleid

Zoals blijkt uit de voorbeelden van maatregelen binnen het taaltraject speelt de klasleerkracht een cruciale rol. Toch moet er meer zijn dan de inspanningen van de individuele leerkrachten alleen. Het spreekt voor zich dat het realiseren van krachtige taaltrajecten een uitdaging is voor het hele schoolteam. In die zin moeten teams ook nadenken over maatregelen op schoolniveau:

- De school kan de lessen gelijktijdig plannen, zodat er effectief werk kan gemaakt worden van flexibele leerwegen.
- De school kan vormen van co-teaching organiseren. Co-teaching: 2 of meer leerkrachten zijn, structureel voor een langere periode, samen verantwoordelijk voor de groep leerlingen en de lesdoelen die ze moeten behalen.
- Het schoolteam kan samen nadenken over taalstimulerende activiteiten op de speelplaats. (bv.: een leeshut op de speelplaats die beheerd wordt door de leerlingen van de tweede graad)
- Het schoolteam kan samenwerken met een academie, jeugd- en sportverenigingen, de bib en andere externe partners om extra kansen te creëren tot buitenschools taalleren.
- Het schoolteam kan projecten opzetten die leerlingen uitdagen om op een echt functionele en authentieke manier met taal bezig te zijn, zoals: samen een ontbijt organiseren voor grootouders of leerlingen uit de derde graad een quiz laten maken over de school voor leerlingen uit het eerste leerjaar.
- ...

Taaltrajecten zullen pas ten volle effectief zijn als alle leerkrachten samen nadenken over hoe ze in hun school een krachtige leeromgeving kunnen realiseren waarin op het gepaste moment de nodige maatregelen ter ondersteuning van de leerlingen worden genomen. Vanuit deze gedeelde visie kan een team krachtige taaltrajecten realiseren, het effect ervan evalueren en positieve ervaringen duurzaam verankeren in de schoolwerking.

Op die manier werkt het team aan een gedragen taalbeleid en wordt de taalscreening een hefboom tot onderwijsverbetering.

Taaltraject Lager Onderwijs

Bronnen

Berben, M. (2012). *In de onthaalklas van juf Béatrice...* Nieuwsbrief Taal en Onderwijs maart 2012.

Versteden, P., Philips, I. & Loman, J. (2014). *Differentiëren binnen een krachtige leeromgeving; Inspelen op de talige diversiteit tussen leerlingen.* Nieuwsbrief Taal en Onderwijs juni 2014.

Van den Branden, K. (2010). *Handboek taalbeleid basisonderwijs.* Leuven: Acco.

Van Gorp, K. (2003) Differentiatie maatregelen onderzocht. VONK-artikel leesonderwijs, pg 7-22.

Van Gorp, K., Henderickx, H. & Masquillier, B. (2011, aug-sept). De lat lager voor anderstalige leerlingen? School+visie,nr1, 28-30.

Vanhove, G. (2012) *Vademecum zorg. Katholiek basisonderwijs.*